

Vincas URBUTIS

Vilniaus universitetas

DAUKANTO *paburmiai* „GUVIAI, SMARKIAI“ SAŠAJA SU *padūrmu* „T. P.“ PLATESNIAME ŽEMAIČIŲ YPATINGOS DARYBOS PRIEVEIKSMIŲ FONE IR DAR ŠIS TAS APIE PR. *dūrai* „BAIKŠTŪS“ IR SL. **durz* „KVAILAS; BAIKŠTUS“

Retą lie. *paburmiai* pirmasis į etimologijos svarstymus įtraukė K. Būga, 1912 m. nurodęs jį (orig. *paburmey*) iš S. Daukanto versto ir 1846 m. išleisto Kornelijaus Nepoto reikšme „бурно, быстро, стремительно“ kaip dar vieną galimą sl. **buřa* „audra“ giminaitį (Būga RR I 234) šalia tų, kurie jau buvo suminėti E. Bernekerio slavų kalbų etimologijos žodyne (Berneker I 103). Šitoks siejimas vėliau daliai sl. **buřa* (**bura*) aiškintojų pasirodė priimtinas, ir lie. *paburmiai* atsidūrė jau ne viename po II pasaulinio karo rašytame atskirų slavų kalbų etimologijos žodyne (Фасмер I 250, S adnik–Aitzetmüller HAT 219, БЕР I 92, Bezla j I 54).

Čia reikia pasakyti, kad sl. **buřa* dar ir po šiai dienai neturi visiškai tvirtos, visuotinai pripažintos etimologijos. Nėra sutarimo, kas pirmesnis – daiktavardis (audros pavadinimas) ar veiksmažodis (sl. **buriti*, **buřo* „ūžti, siausti, siaubti, griauti“). Dažniausiai kartojamas bene pirmiausiai A. Recenbergerio iškeltas (BB XXVI 187 t.) siejimas su la. *baūruōt* (*baūrāt*) „mauroti, riaumoti (apie jaučius)“ (pažįstama ir antrinė reikšmė „bliauti (ypač apie mažus vaikus)“) – taip ne tik jau minėtuose žodynuose, turinčiuose lie. *paburmiai*, bet ir bemaž visuose kituose (Berneker I 103, Trautmann 28, Brückner 50, Holub–Kopečný 74, Sławski 51, Skok I 238, SP I 450 t., ЭССЯ III 97–99, ЭСБМ I 412, ЭСУМ I 300 t.; ne iš slavų žodynų dar ME I 267 t.; ypač ryškiai toks siejimas į pirmąją vietą iškeltas ir plačiau argumentuota judesį esant perteiktą garsiniu vaizdu S adnik–Aitzetmüller I 200–204). Panašus veiksmažodis (ar koks jo vedinys) neretai sykiu nurodomas dar ir iš kitų kalbų – norv. *būra* „mauroti“, s. air. *būriud* „maurojimas“, *būrach* „(jaučio) žemės kapstymas“. Ir iš lietuvių kalbos čia gal būtų galima pridurti ž. (ret.) *baūrioti* „baubti, būbauti“ (*Karvės baūrio(ja)*, *ant pliko dirvono suvarytos Žd*), jei tik pasirodytų, kad jis ir plačiau pažįstamas, todėl nebūtinai laikytinas leticizmu. La. *baūruōt* (ir pan.) visai neužsiminė V. Machekas savo žodyne, sl. **buriti* (iš kurio slavai, kaip manė jau A. Mejė, pasidarę **buřa*) tapatinęs tik su lo. *furo* „siaučiu, dūkstu, siautėju“ (Machek 39, Machek² 62). Nostratininkams la. *baūruōt* irgi nereikalingas, tik jie, skirtingai, audros pavadinimą nukelia ne tik į indoeu-

ropiečių senovę (primindami jau anksčiau kitų nurodytus av. *bəranti* ... *ayqn* „audringą dieną“, s. isl. *byrr* „palankus vėjas“ ir kt.), bet tariasi atpažįstą dar ir keliose kitose kalbų šeimose (Илич-Свитыч ОЧНЯ 1971 188–190, Gluhak 157). Sl. **buŕa* etimologizavimo svyravimų vaizdą dar papildė mėginimai baltų kalbose ieškoti ir visai kitokių giminiškų žodžių nei jau minėti (la. *baũruôt*, rečiau ir lie. *paburmiai*). Tai pirmiausia siejimas su lie. *bjaurùs* (plg. *bjaurùs óras*), *bjùrti*, la. tar. *blauris* „piktas, baisus, prastas“ ir kt. (A. Brückner, AslPh V 1880 120 t., Brückner 50, Поржезинский КИФС 1901 90, J. Zubatý, SbFI 1910 97 t. = Zubatý SČ I 4 t., J. Otrębski, LP I 127 t.). Slavistai tokį siejimą dabar laiko esant mažai patikimą (Sadnik–Aitzetmüller I 203 t.; SP I 453 t.) ir dažniausiai visai nutyli, tačiau E. Frenkelui tai yra bemaž vienintelis lie. *bjaurùs* aiškinimas (Fraenkel 42 t.). Be to, seniau klaidingai sieta ir su lie. *būrỹs*, ypač turint galvoje žodžių junginį *būrỹs lietaũs* (Fick I⁴ 91, Uhlenbeck (I 1898) 203, R. Trautmann, GGA 1911 246, Walde–Pokorny II 191 t., Holub–Kopečný 74 – čia su iškreiptos formos ir reikšmės lie. *buris* „audra“, Vries² 68), tik šio siejimo anksti daugelio atsisakyta, pradžioje, beje, pasirėmus klaidinga prielaida, kad lie. *būrỹs* veikiausiai esąs slavizmas (Berneker I 103).

Lie. *paburmiai* šliejimą prie sl. **buŕa*, dėl pastarojo nepakankamai nusistovėjusio etimologizavimo ir šiaip mažai perspektyvų, dabar daro dar labiau abejotiną šalia atsiradę du visai kitoniški to Daukanto prieveiksmio aiškinimai. Pirmasis priklauso Frenkelui. Visai neužsiminęs Būgos aiškinimo, tik pacitavęs lygiai tą pačią Nepoto vertimo vietą, Daukanto *paburmey* (kurio reikšmė nurodyta „haufenweise“) jis yra priskyres prie lie. *būrỹs* „minia, pulkas, grupė, telkinys“ (Fraenkel 520), o pastarasis jam (kaip dabar paprastai ir kitiems) galiausiai yra tos pat šaknies kaip lie. *būti* ir todėl atskirtinas (net ir reikšme „lietaus, sniego šuoras, banga, protrūkis“) nuo sl. **buŕa* (Fraenkel 66).

Antrasis iš naujųjų aiškinimų yra J. Otrębskio. Jo netenkino nei ankstesnis *paburmiai* siejimas su sl. **buŕa* (kartotas jo recenzuotame senosios slavų kalbos žodyne Sadnik–Aitzetmüller HAT 219), nei Frenkelio interpretavimas, nes iš tikrųjų Daukanto *paburmey* tesanti spaudos klaida, reikią skaityti *padurmey* „hart auf dem Fuße, hinterher“ (J. Otrębski, LP VIII 307). Šitoks taisymas jau yra susilaukęs pritarėjų: kaip tik todėl lie. *paburmiai* nuspręsta išbraukti iš sl. **buŕa* galimų giminaičių tarpo poroje naujųjų etimologijos žodynų, skirtų bendrajai slavų leksikai (Sadnik–Aitzetmüller I 203 t., ЭССЯ III 98).

Tad štai kokias dabar lie. *paburmiai* etimologizavimo padėtis. Yra trys aiškinimai, tiksliau – trys spėjimai. Ką toliau daryti? Galima eiti tuo pačiu spėjimų keliu ir dėtis prie kurio nors jau esamo spėjimo ar iškelti dar kokį naują. Bet tai neperspektyvus kelias, negalintis atvesti prie tvirtų išvadų. Reikia rinktis nuodugnesnio, specialiesnio tyrimo kelią. Ir pradėti dera nuo pačios pradžios, nuo artesnės pažinties su žodžio šaltiniais.

Dėl *paburmiai* dabar remiamasi ta 1846 m. Petrapilyje spausdinto Daukanto vertimo vieta, kur Kornelijus Nepotas yra aprašęs karvedžio Epaminondo žūtį jo paskutiniame mūšyje (XV skyriaus IX skirsnio pradžia). Artimiausias žodžio kontekstas (dar glausčiau jis jau cituotas Būgos) yra toks: [Lakedemonai] *taries io* [Epaminondo] *wieno giltinie iszganimą sawo tiewainês rasi; todiel wissi paburmey grudies qnt io* (GIWATAS Didiujû Karwaidû senowês, 140). Pakartotinai spausdinant Daukanto vertimų rinktinėje, apdabartinta: *tarês jo vieno giltinėj išganymą savo tėvainês rasiq, todël visi paburmiai grūdês ant jo* (DaukVS 157). Yra išlikęs vertimo rankraštinis tekstas (defektinis, be pradžios ir pabaigos, VUB RS F1–D714), kur ta pati vieta atrodo taip: *taries io weino giltinie iszganimo sawo teuainês rasi; todiel wissi paburmey grudies ont io* [124]. Jau iš nedidelės citatos matyti, kad smulkių skirtybėlių, paprastai susijusių su rašybos įvairavimu, tarp senojo spaudinio ir rankraščio nesunku rasti, tačiau stambesnių nesutapimų, ypač liečiančių leksiką, retai pasitaiko (pastarųjų pavyzdžiu galėtų būti to paties mūšio aprašymo tęsinyje *wiliczî parwertą wîrstantj* spaud. 140 ir *wiliczę parwerta bekrintanti* rankr. [124]). Tegu tai ne paties Daukanto rankos ir apskritai ne tas rankraštis, iš kurio rinktas senasis spaudinys, sunku įsivaizduoti, kad tai galėtų būti jau spausdintos knygos nuorašas. Vadinas, jau vien iš to, kad *paburmey* yra ne tik 1846 m. leidinyje, bet ir vertimo rankraštyje, matyti, kad tai ne spaudos klaida, kaip kad manė Otrembskis.

Dar pora žodžių dėl reikšmės. Būga, Frenkelis ir Otrembskis, kaip jau buvo pacituota, ją suprato ne visai vienodai, nors visi turėjo galvoje vieną ir tą patį pavartojimo atvejį. Reikšmės nustatymo įvairovę dar labiau padidina LKŽ IX 23, kur priskirta (netiesiogiai, nurodant bendrareikšmį variantą) reikšmė „visi kartu, urmu“, vėliau pakartota ir DaukVS žodynyje (477). Tai, kad nesiseka visiškai tvirtai nustatyti žodžio reikšmės, lyg ir esama objektyvių priežasčių – ne tik pavartojimo vertime kontekstas, bet ir lotyniškas originalas palieka erdvės svyravimams: *quod in eius unius pernicipae patriae sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt* (XV 9 1).

Radus *paburmey* rankraštyje, labai norint gal ir toliau jį būtų galima laikyti klaida, tik jau ne spaudos, o (pirmiausia) parašymo. Tačiau ir tokia prielaida tuojau atkrinta, nes pasirodo, kad tai nėra tik sykį pavartotas žodis, hapax legomenon. Jis pasitaiko dar ir kituose Daukanto raštuose. Štai kaip jis pavartotas kitame vertime (jau iš vokiečių kalbos), kuris buvo likęs savo metu nespausdintas:

Staigù suszuko: laiws prakiura!

Ta baisi zînie wiel atgideg wissus, muko paburmey ont lubas, nuleido ku weikiausè waltele ir wissi tenay suszoko. (Rubñatio Peluzės giwenĩmas išzgólditas ... pagal ... Joach. Heinr. Campe, 33; nrkr. LLEI RS, f. 1, SD 24; cituojama iš faksimilės, paskelbtos LLICHrest 379; prie dabartinės bendrinės kalbos priartintą perrašą žr. ten pat 381 ir DaukVS 230). Daukantas taikydamas prie žemaičių vaikų šiame vertime, apskritai imant, nėra vengęs šen bei ten net gerokai nutolti nuo originalo, tačiau pacituotoje vietoje, ačiū Dievui, taip nėra atsitikę, plg.:

Plötzlich hieß es, das Schiff sei geborsten! Diese schreckliche Nachricht gab Allen wieder neues Leben. Man lief hurtig aufs Verdeck, ließ in größter Geschwindigkeit das Boot hinab, und Alle sprangen hinein (J. H. Campe, *Sämtliche Kinder- und Jugendschriften*, X, *Robinson der Jüngere*, 1, Braunschweig, 1830, 25). Čia kontekstas ir ypač atsakančio prieveiksmio (v. *hurtig*) buvimas leidžia tvirčiau kalbėti apie reikšmę. Ji iš esmės teisingai jau paaiškinta Chrestomatijos perraše (LLIChrest 381 su 35 išn.) ir pabaigoje pridėtame bendrajame žodynyje (514) – „skubiai, greitai“ (tik rankraščio *paburmey* abejur klaidingai transponuota *paburniai*; *m* parašyta labai aiškiai, nebent tik dėl trečiosios raidės gal būtų galima įžiūrėti nurašytojo svyravimą, ką rinktis – *b* ar *d*). Platėliau, kiek labiau apibendrinamai reikšmę būtų galima nurodyti maždaug taip: „guviai, mitriai, sparčiai, skubiai, staigiai, smarkiai“. Nėra rimtų kliūčių žodį šitaip suprasti ir Nepoto vertime (kuriuo remdamasis Būga, kaip sakyta, reikšmę aiškino iš esmės kaip tik taip – „бурно, быстро, стремительно“).

Dar sykį tą patį prieveiksmį Daukantas yra pavartojęs „Istorijoje žemaitiškoje“, stambiausiame savo originaliame veikale, vaizduodamas Vytauto veržimąsi į Naugado pilį, kurioje buvo užsidaręs nepaklusnūs Kaributas:

Pylie bū stypri igulie ir storas zomatas bey pilomis aptwerta; czionay ir toke Witauts apstoię ir ieme laužteis wyldamos tynay didius lôbius rasis ir sauo kûli prikriesis. Drin pažadiejes sauo karejems leiste ie, drewiete ieme grusteis paburmey warrù: wenkartù tulosity weitosity uždege pyli, nu tamy niukynie ir nugûstie swieta isilauže Letuwe i pyli (cituojamas paties Daukanto ranka rašytas tekstas LLEI RS, f. 1, SD 2, l. 347; apdabartintą perrašą žr. DaukIŽ II 82). 1995 m. leidime pridėtame žodynyje* (II 438) reikšmė ir vėl paaiškinta „visi kartu, urmu“. Iš citatos matyti, kad nė ši vieta tokios reikšmės nepatvirtina, nes veikėjas vienas – Vytautas. Kas kita yra ką tik nustatytoji reikšmė „guviai, skubiai, smarkiai“ – ji priimtina ir šioje vietoje.

Dėl chronologijos apibendrinamai galima pasakyti, kad visi trys dabar žinomi *paburniai* pavartojimo atvejai priklauso pirmajai Daukanto kūrybinės veiklos pusei, nes yra iš jo darbų, kurie turėtų būti parašyti prieš 1838 ar bent jau (Kampės vertimas) prieš 1842 m. (čia atsižvelgiama į G. Su b a č i a u s datavimo patikslinimus pasiremiant rašybos, ypač *i* pasibaigiančių dvibalsių, raida, žr. jo straipsnį rinkinyje Iš Lietuvos ist. tyr., Vilnius, 1991, 58–61).

Nors *paburniai* težinomas, bent lig šioliai, tik iš Daukanto raštų, nereikia skubėti su išvada, kad tai būtinai vien jo idiolekto savastis – individualus, paties pasidarytas ar perdirbtas žodis. Galėjo tai būti ir gyvas ano meto (žemaičių) žodis. Kad veikiau kaip tik šitaip bus buvę, rodo LKŽ iš A. Juškos žodyno rankraščio cituojamas kitas to

---

* Lietuvių literatūros (ir etnologijos) instituto darbuotojai, dėdami panašiuose literatūros ir tautosakos leidiniuose retesnių žodžių žodynėlius, ir toliau atkakliai laikosi sovietmečiu įsišaknijusios žalingos praktikos nenurodyti pavartojimo vietų (puslapių, dainų numerių ar pan.), tuo keleriopai sumenkindami tokių žodynėlių naudą ir praleisdami progą pelnyti retžodžių ieškotojų dėkingumą už jų laiko tausojimą.

prieveiksmio variantas *pabùrmu* „visi kartu, urmu“: *Pabùrmu imkite risti akmenį, t. y. visi sykiu* J (šiam žodyne, kaip žinia, yra ir žemaičių, ypač alsėdiškių, žodžių).

Prieš pradėdant svarstyti *paburmiai* (ir *pabùrmu*) atsiradimo išgales, reikia plačiau apsidairyti ir pamėginti susidaryti panašios sandaros prieveiksmių bent apytikrą bendrąjį vaizdą. Tai lyg ir lankstas į šalį, bet tuo tarpu neišvengiamas, kol lietuvių kalbos prieveiksmių daryba reikiamai nenušviesta, daugelis tarminių darybos tipų (tarp jų ir čia rūpimų prieveiksmių) dar nėra neužsiminti. Taip yra atsitikę dėl anksčiau (istorinėje kalbotyroje) tvyrojusios nuomonės, kad prieveiksmai paprastai randasi dėl kaitybos formų adverbializacijos (apie ją plačiai yra rašęs K. Ulvydas), ne darybiškai (pirmiausia tuo, matyt, reikia aiškinti ir tai, kad prieveiksmių daryba nėra žodeliu neužsiminta P. Skardžiaus veikale „Lietuvių kalbos žodžių daryba“).

Apžvalgai reikalingų morfologiškai panašių prieveiksmių – tokių, kurie turi priešaginį *-m-* ir po jo paprastai dar prieveiksmiams būdingą baigiamąją morfemą *-(i)ai*, *-u*, *(-uo)*, *-(i)ui* ar *-ais*, be to, dažniausiai prasideda *pa-* ar kitu priešdėliu – čia parankiota iš LKŽ (kartu perimtos ir tenykštės šaltinių nuorodos, būtinos bent apytikrei orientacijai dėl geografijos, kartais ir chronologijos). Greta pateikiama po vieną kitą giminišką žodį, ypač dairantis tokio, kuris galėtų pretenduoti į pamatinio žodžio statusą ir tuo pačiu praverstų ryškinant bendrąjį panašių prieveiksmių darybos vaizdą. Tolesniame sąrašė tos pačios šaknies žodžiai dedami kartu, prie centrinio grupelės žodžio (paprastai veiksmažodžio), kurio alfabetinei vietai priešdėlis neatsiliepia.

(1) *almaiš* „smarkia srove, srautu“ (Trk, Skdv), „galvatrukčiais, umaru“ (J); plg. *alėti (āli)* „tekėti, varvėti“ (J), „bėgti, lėkti“ (Lnkv), *almė* „skystis iš mirštančio ar lavono burnos, nosies“, *almėti* „sunktis pamažu, varvėti, pūliuoti; pamažu sroventi; bėgti, garmėti“.

(2) *pabraižmaiš* „patamsiais, pabraižais, (tamsoje) braižantis“ (Varn); plg. *bráizytis*, *pa(si)bráizyti*.

(3) *bredmù* „bristinai“ (*Bridau bredmu lig kaklo ir išbridau* (Varn); plg. *brísti* (*brėda/breñda*), *bredmà* (*bradmà*) „bridimas, brada“.

(4) *apýbrėkšmu* [„apibrėškus“] (*Grižo apýbrėkšmu* Slnt); plg. *apibrėkšti*, iš kurio dar yra *apýbrėkšmis*, *apýbrėkšmė* „apybrėškis, sambrėškis, brėkšma“, o sprendžiant iš LKŽ I² 200 turėtų būti ir *apýbrėkšmas* „t. p.“ (Als), jei tik daiktavardis neatstatytas iš prieveiksmio, kaip tai buvo padaryta jau LKŽ I 159 težinant salantiškių *apýbrėkšmu*.

(5) *ídėm* „tikrai“ (M. Valanč, P, M), „būtent, kaip tiktai, tyčia“ (Kv, M. Valanč); *nuodėm* (*núodėm* Kv, *nuōdėm* K, *nudėm* BB 1 Moz 32, 10) „visai, visiškai“ (MTP 7, [ganz und gar, nū dem] Lex 39, [Gar – Nūdėm] Q 204, B, R, I. Simon), „labai, didžiai, ypatingai“ (BB Jer 9, 10, Pam 7, 16, MP I 211, R 370, MŽ 29), „nuolat, be perstojo“ (VlnE 150, Kv), *nuodėmai* (*nūdėmai*, *nudėmai*) „vis(išk)ai“ ([Gar. Abelnay. Nūdėmay C I 761, (Gar)nichts. Nūdėmay Niekas] C I 764, B, R, Prk), „labai“

(Vln 2, VlnE 105, RB Jer 9, 19), *nuodėmais* (*nudėmais*) „vis(išk)ai“ (BB GG 4, 7, DP 547, MT 173, B), „labai“ (BB Mr 5, 42, BP II 13, 199, MTP 33, Bru), *nuodėmu* „vis(išk)ai“ (DP 103, 271), „labai“ (DP 101), *nuodėmui* „labai“ (Krz 203); *perdėm* (*pėrdėm*) „kiaurai“ ([*durch und d perdem, kiauray* Lex 25, *gleich durch per dem* 49, *Durch und Durch. Pėrdėm. Kiáurey* C I 489 (pakartota ir 495), *Gleich durch. Pėrdėm* 780 (klaid. pagin.)], Q 225, R, K. Donel, MŽ, K, BsMt I 141, Brt, Dkš, Gs, Jrb, Krok, Pns, Vrb), „ištisai, visiškai“ (J, Brt, Erž, Gl, Mrj, Mrs), „be perstogės, išvien“ (Kv, Mair), *perdėmai* „kiaurai“ ([*Herdurch. Perdėmay. Pardėm* C I 901], C I 902, BsMt II 87), „visiškai“ (prš), *perdėmui* „kiaurai“ (R 106, MŽ 272, K), „ištisai, visiškai“ (Vlkv), „be perstogės, išvien“ (A 1885, 44); *prādėm* „tuojau pat, tučtuojau, iš karto, greitai“ (N, K, I. Simon, BsMt II 181, Klvd 97, Grg, Kin, Krtn, NmŠ, Rsn, Šv, Vn), „tiesiai, stačiai“ (Grg, Vn), „nuolat, ištisai, be paliovos, tolydžio, be pertrūkio, visą laiką“ (K I 456, M, J, Kv, NmŠ, Šv, Sr), „kartu, drauge, tuo pačiu metu“ (N, Krtn), „čia pat“ (Jdr, Šv), *pradėmais* „tuojau pat, iš karto, greitai“ (BB Ps 58, 2, Mak 11, 62), *prādėmu* „nuolat, tolydžio, be pertrūkio“ (NdŽ). Plg. *į-, nu-, per-, pra-dėti*, tik sąsaja su veiksmazodžiu dažniausiai nėra suvokiama, nors pasitaiko ir išimčių (pvz., LKŽ 1 *prādėm* 3 „nuolat, ištisai, be paliovos, tolydžio, be pertrūkio, visą laiką“ su *Prādėm kremt ana mane, t. y. tuo pradėjimu* J ir panašiais pavartojimo atvejais, kur reikšmę paprastai galima interpretuoti „kaip pradėjo, kaip pradėjęs (taip ir toliau daro, tęsia)“). Iš vardažodžių su *-m-* (plg. *nuodėmė*, bdv. *įdėmūs*, iš kurio prieve. *įdėmiai*), be sustabarėjusios formos junginyje *tuō prādėmu* (Jrb, Pgr), semantiškai artimas tėra *įdėmnas*, *-à* „tikras, tobulas“.

(6) *durmai* „tuojau, veikia“ (BsO 313), *dūrmais* „tuoj iš paskos, įkandin, pridurmais, pridurmu“ (Pn); *įdūrmais* „t. p.“ (Bsg, Pc, Srv, [DŽ³]), [*įdurmiai* „t. p.“ (*įdurmu, įdurmei*, v. *pridurmu* ... M 81)], *įdūrmu* „t. p.“ (M, J, Šmk, BsP II 117, [DŽ³]), *įdurmui* „t. p.“ (prš); *padūrmai* „įkandin, įdurmais“ (NdŽ, [KŽ]), „visi kartu, būriu“ ([*miteinander padurmay*] Lex 62, Q 132, MŽ 463), „veržliai, smarkiai, staigiai“ (H, [*kàimene padūrmay įšimete nū krànto į marès* NT 1865 Mr 5, 13; plg. dabartinį vertimą NT 1972: *visa banda ... ūmai metėsi nuo skardžio į ežerą*], K I 85, II 200, 268; dar plg. *padarmai*, LKŽ nurodytą tik iš RD 190), *padūrmais* „iš paskos, įkandin“ (LKŽ VI 79, [DŽ³]), *padūrmu* „įkandin, įdurmais“ (J, [DŽ³]), „visi kartu, būriu“ (C I 70, R, I. Simon), „smarkiai, staigiai“ (RD 194, Sch 218, K II 242, BsV 372), *padūrmui* „įkandin“ (VI); *pridūrma* „iš paskos, įkandin“ (Lnkv), *pridūrma* „t. p.“ (Grž, Pai), *pridūrmai* „t. p.“ (Pšl, Rm, Tsk, Vaižg, [DŽ³]), „tuojau po ko, tuojau pat“ (Bs, BsMt I 183), *pridūrmais* (*pridūrmais*) „iš paskos, įkandin“ (Jnšk, Rgv, J. Balč, [DŽ³]), „tuojau, tuojau pat“ (Rm, Šd), *pridūrmu* „iš paskos, įkandin“ (Gs, Prn, Skr, Srd, J, V. Piet, [DŽ³]), „tuojau“ (P. Cvir), *pridūrmui* (*pridurmui* Erž, Šll, Kp) „iš paskos, įkandin“ (Alk, Snt, Sv, [DŽ³]); *uždurmu* „užduriant atgal, uždurui (apie siuvimą)“ (Grg). Plg. *į-, pa-, pri-, už-dūrėti*, kurių didelėje semantinėje įvairovėje slypi bent kiek ir tokių reikšmių, ku-

rios minėtų prieveiksmių sąsają su atsakančiais veiksmažodžiais daro visiškai aki-vaizdžią; labiausiai čia tinka iš LKŽ priminti *1 pridūrėti 5* „sekti, eiti, važiuoti iš paskos“ (ryt.; iš žodynų pirmiausia R [*Priduru ... ich folge nach einander I 30*]) ir *1 uždūrėti 4* „užverti atgal (siuvant)“. Yra ir daiktavardžių su *-mas*, tik jų priklausymas šiai žodžių draugei ne iš karto matomas. Tai pirmiausia *durmas* „smarki audra, „šturmas““, LKŽ laikomas nevertotinu slavizmu: II 641 kilmei pažymėti pakako sutrumpinimo *sl.*, o kai antrajame leidime prireikė tiksliai nurodyti spėjamo skolinio šaltinį, prirašyta *plg. rus. умывм, l. szturm II² 903*, nors iš to slavų germanizmo lie. *durmas*, savaime aišku, fonetiškai neįmanomas. Ruigio žodyne (R I 30), iš kur šis žodis paimtas (kiti du LKŽ II² 903 nurodyti šaltiniai, N ir JJ, vargiai gali būti savarankiški), yra toks straipsnis:

D u r m a s, P a d u r m a s, mo, m.
 ein Sturm
 Padurmu, haufenweis, einer nach
 dem andern

Pasirodo, kad šalia *durmas* dar būta ir tokios pat reikšmės *padurmas*, o tai sykiu jau pakankamai tvirtas pagrindas čia įžiūrėti deverbatyvus, atsiremiančius į (*pa-*)*dūrėti*. Ruigys, tiesa, tuos vedinius yra atskyręs nuo veiksmažodžio (ne į straipsnį *Durru* įjungęs), pateikdamas atskiru straipsniu, bet, kaip matyti, sykiu su prieveiksniu *padurmu*. Už reikšmės „audra“ veikiausiai reikėtų įžiūrėti abstraktams būdingą veiksmo reikšmę, tad maždaug „(vėjų) susidūrimas, daužymas(is)“ ar gal seniau, atsižvelgiant į *dūrėti, darkyti, drėksti, draskyti* ir kitų tokių *dūrėti* giminaičių semantiką, „draskymas(is)“ ar pan., o tai gerokai primena kitų tarminių audros pavadinimų, *bañgas* (*bangà*) ir *bañgtas* atsiradimą šalia lie. (ž.) *beñgti* „baigti“ (< „*mušti, smogti“), (ryt.) *biñgti* (*-ia, -è*) „mušti, trenkti, galabyti“, turinčių intarpinės kilmės *-n-* ir toliau (kartu su *bìgas* „trumpas“, *baìgti* ir kt.) priklausančių ide. **bhei-g-* : **bhi-g-* „mušti“ atstovams (plačiau žr. Blt I 67–75, M a ž i u l i s III 300 t.). Už čia pacituotąjį kiek geriau yra pažįstamas tas *padūrmas*, kuris LKŽ IX 62 nurodytas (iš B, N, K, K I 209, prš) reikšme „smarkus puolimas“, tik nėra visiškai tikra, kad tai ne antrinė reikšmė, paveikta prieveiksio reikšmės „veržliai, smarkiai“ (juo labiau kad težinoma įnagininko forma *padūrmu*).

(7) *pākartmu* „nuverčiant į šalį nuo nupjautų javų, į pradalgę, pakersmai“ (Rt, Šts), *pākertmu* „t. p.“ (Rt); plg. *pakiirsti* (*pākerta*) „papjauti dalgiu“.

(8) *paklausmaīs* „retai kur, retais atvejais, netgi ir ieškant, klausinėjant, paklausais“ (Skdv); plg. *pa(si)kláusti* „pasiteirauti“.

(9a) *pakraimiui* „pasklidai, pakriku, pakraiku“ (Škn), *pakraimu* (Žem) „t. p.“; (9b) *pakrikmaīs* „netvarkingai, bet kaip, pakraiku“ (Bt). Plg. (a) [*pa*]kriėti (*-ja/ krēja*) „(pa)tiesti, (pa)skleisti“ (J) ir (b) *pakrikti* „pasklisti“, *pakreikti*.

(10) *ùžlaidmu* „leidžiant pasiganyti“ (*Užlaidmu užleido gyvuolius kaimynas ant mūsų, t. y. į pievą J*); plg. *užléisti*.

(11) *sumaišmu* „sumišai“ (VlnE 213); plg. *sumaišyti*.

(12) *nórmis* : *nórmis nenórmis* „noromis nenoromis“ (J. Jabl); plg. *norėti*.

(13) *užpjaumais* „stengiantis užpjauti, užpjautinai, užpjovai“ (*Užpjaumais pjovė šunys kiaules, ale nepapjovė J*); plg. *užpjauti*.

(14) *įsakmu* (*įsakmù* Ilg) „aiškiai, tiksliai, suprantamai, griežtai“ (J, Mrj, *Aš įsakmu jam įsakiau, kad pinigų sumokėtu Ss*), *įsakmuĩ* „t. p.“ (Tat, Š, Ilg); plg. *įsakýti*, *įsakmas* „įsakymas, nurodymas“ (rš.), *įsakmė* „t. p.“ (rš), *įsakmūs*, -i (iš pastarojo yra -iai prievaismis *įsakmiai*, dar pasitaiko *įsakmai* Š).

(15) *paskirmais* „pasirinktinai, pasirenkant“ (Ggr, Slnt, Vvr), *pāskirmu* „t. p.“ (NdŽ); tokios pat reikšmės, tik jau darybiškai atskiresnis yra *paskirumais* (Krtm); *skirmai* „atskirai, skyriumi“ (Krs), *skirmōs* „t. p.“ (Vb), *skirmuĩ* „t. p.“ (Slm). Plg. (dėl žemaičių prievaismių su *pa-*) *paskirti* „parinkti“ ir (dėl rytiečių nepriešdėlinių prievaismių) *skirti* „(ati)dalyti“; su dabar žinomais -m- turinčiais daiktavardžiais *paskirma* „paskyrimas, davimo raštas“ (Rt), *skirmė* „skirtumas“ (Škn, Žd, NdŽ) prievaismiai tiesiai nesusiję.

(16) *āpsukmu* „apsuktinai, apsku, apskumai“ (J, Als, Grg), (ž.) *apsukmuō* „t. p.“ (Krkl, Lpl); *sukmai* „kreivai, vingiais“ (Rdm, NdŽ), *sukmiai* „t. p.“ (rš). Plg. *apsukti* „aplink (apsukant) (ap)siūti“, *sukti(s)* „daryti lankstą, vingį“, *āpsukmas*, -à „apsukai siuvas“ (Grg; ne tiesiai su veiksmažodžiu, o pirmiausia su būdvardžiu, kur pastarasis šalia pažįstamas, susijęs prievaismis *apsukmai* Grg, Up, Krsn).

(17) *ištarmù* „aiškiai, įsakmiai“ (DP 253, 340, 568, [*Atėjo / tieg / ing miesta sawo ... kaip Mórkuþ ištarmu turimé 347₂₆₋₂₇ = Przybedł / práwi / do Miásta fwego iáko v Márká wyráznie mamy*]); plg. *ištařti* „balsu išreikšti, prisakyti“, iš daiktavardžių už kitus formaliai gal kiek artimesnis *ištarma* (-as?) „ištartinimas, ištarmė“ (M. Valanč).

(18) *paveřmiui* „iš eilės, nepraleidžiant, vienas po kito, pagrečiui“ (NdŽ), (ž.) *paveřmiuo* „t. p.“ (Dr, KlvrŽ, Slnt, Trš), *pavėrmu* (*pāvermu*) „t. p.“ (J, [DŽ³ trm.], Grg, Mrj), „tiesiai, tiesiog“ (J, Brt, Mrj, Pjv), „retu dygsniu, adata paveriant, daigstant, neapsukant“ (J, [DŽ³ trm.], Grg, Grz, Tg, [Kltn – LKŽ² s. v. *duřkinu*], Krš, Mrj, Skrd, Tv, Up, Vl), „netoli, greta“ (M), *pavėrmui* „iš eilės, pagrečiui“ (Alk), „tiesiai, tiesiog“ (Brt, Kt), „adate paveriant, daigstant“ (Kt, [Lkš – LKŽ s. v. *užduruĩ*], Nm, Ss, Škn); *vermu* „verte, vertinai (diegtinai)“ (*Vermu veria man vidurius J*) – LKŽ, beje, tai pateikta ne kaip prievaismis, o kaip daiktavardis *vermas* „dieglys“, nors šiaip tai nesiderina su įprastiniu panašių formų, funkciškai artimų būdiniams, įprastiniu traktavimu tame žodyne, plg. kad ir čia jau minėtus *bredmù* (3), *užlaidmu* (9), *užpjaumais* (11). Plg. (*pa*)*vėrti*; iš priešdėlinių prievaismių tik reiškiantys „adate paveriant, daigstant“ akivaizdžiai susiję su veiksmažodžiu (reikšme „adate padaigstyti, dideliais dygsniais persiūti“), plg. *Pavermu pavėrk sejoną J* (cit. LKŽ s. v. *pavėrti* 9).

(19) *pavýmu* „vienas po kito, iš eilės, pagrečiui“ (BsMt I 79, Dkš, Kt, Nm, Grd), „iš paskos“ (rš), *pavýmui* „vienas po kito, iš eilės“ (Gs, Šk, V. Piet, [DŽ³ vak.]), „iš

paskos“ (Krsn, Plv, [DŽ³ vak.]); plg. *pavýti*, su kuriuo sąsaja gal ir nėra aiškiai jaučiama, bet ją suvokti nesunku: bėgti, skubėti *pavýmu(i)* „iš paskos“ ≤ „vejantis, norint pavyti“, o eiti (būti) „iš paskos“ ≥ „vienas po kito“.

(20) *āpžargmu* „apžergiant, apžargai“ (*Jei neprasikeičiat, važiuokit ežia āpžargmu* (Grg); plg. *apžergti*).

Iš pateikto sąrašo matyti, kad trijų šaknų (10, 12, 13)rieveiksmių tiksli lokalizacija nežinoma, net negalima tvirtai pasakyti, iš aukštaičių ar žemaičių jie užrašyti. Durieveiksmai težinomi iš XVI a. – vienas (11) pavartotas Vilento, o kitas (17) žinomas tik iš Daukšos Postilės (kur, kaip matyti iš *K u d z i n o w s k i* ISDP I 309, pavartotas 6x) ir veikiausiai jau tada, XVI a. pabaigoje, nebuvo darybiškai skaidrus. Likusieji dabar pažįstamirieveiksmai yra penkiolikos skirtingų šaknų (neretai reprezentuojamų ne vieno, o keleto atskirų vedinių ar bent jau to paties vedinio variantų). Žemaičiai turi dvylikos šaknųrieveiksmių. Daugiau nei pusė iš jų – septyneto šaknų (1–4, 7, 8, 20) – pažįstami vien žemaičiams. Iš aukštaičių pažįstamųrieveiksmių tokios pat šaknies atstovų žemaičių tarmėje neturi tik a. vak. (jei J ne iš ž.) *įsakmu(i)* (14) ir *pavýmu(i)* (19). Ir žemaičių toli gražu ne visoms šnektoms apžvelgiamirieveiksmai yra įprasti. Kiek daugiau jų pasitaiko tik Žemaičių pietuose. Iš kretingiškių žemaičių, kurių plotas Latvijos pasieniu tęsdamasis į šiaurę siekia ir Daukanto tėviškę netoli Lenkimų, yra žinomi *apýbrėkšmu* (11), *āpsukmu* (16), *āpžargmu* (20), *pākartmu* (*pākertmu*) (7), *pakraimu* (9), *paskirmaiš* (15), *paveřmiuo* su *pavėrmu* (*pāvermu*) (18), *prādēm* (5). Visai iš Daukanto palatvės (Lenkimų, Skuodo) tokiųrieveiksmių neužrašyta, bet iš gretimų kiek pietesnių šnektų vienas kitas nurodytas.

Pateiktirieveiksmai, tiek vienu žemaičių pažįstami, tiek dar kartu ir dalies aukštaičių ar, rečiau, tiktai pastarųjų, jeigu suvokiami kaip dariniai (nėra supaprastėję), visada yra pamatuoti veiksmožodžių. Tokierieveiksmai reikšme paprastai artimi dalyviams, pusdalyviams, padalyviams ar būdiniams, tad suprantama, kad semantinė sąsaja su veiksmožodžiais glaudžiausia. Čiarieveiksniu įprasta pavadinti iš pamatiniu veiksmožodžiu reiškiamo veiksmo kylantį (kito) veiksmo atlikimo būdą. Įtariamas, kad pamatiniais žodžiais galėtų būti suvokiami formaliai lyg ir artimesni daiktavardžiai, jau turintys kamiene pabaigoje *-m-* (ypač pasibaigiantys *-mas*), nepasitvirtina: viena, jų šaliarieveiksmių retai kada pasitaiko, antra, ir tie patys semantiškai paprastai yra tolimesni, gretimiemsrieveiksmais motyvacijos nesuteikia. Kadangirieveiksmis tiesiai remiasi veiksmožodžiu, kurio kamiene nėra priesaginio *-m-*, tas *-m-*, savaime aišku,rieveiksmyje suvokiamas kaip priklausantis darybos formantui, o ne pamatiniam kamienui. Tad nagrinėjamų išvestiniųrieveiksmių dvinaris skaidymasis yra *paskir-maiš* (: *paskirti*), *pridūr-mu(i)* (: *pridūrti*) ir t. t. Kur kas labiau įprasta remtis priešdėliniais veiksmožodžiais. Vienu kitu atvejurieveiksmis turi priešdėlį (gal čia reikėtų kalbėti tik apie *pa-*) net ir tada, kai vedinys semantiškai pamatuotas ne tokį priešdėlį turinčio veiksmožodžio, o veikiau atsakančio nepriešdėlinio (plg.

padūrmu(i), kuri gal jau būtų galima suvokti kaip parasintetinį, arba mišrųjį, darinį, padarytą iš sykio su priešdėliu ir priesaga ir todėl skaidytiną *pa-dūr-mu(i)*).

Kas kita yra istorinis požiūris į tokiusrieveiksmius. Daugumas iš jų nėra seni ir, be abejo, yra pasidaryti prisilaikant ir dabar pažįstamos ką tik aprašytos darybos – su priesaga *-mais* (*-mu*, *-m(i)ui* ar *pan.*) iš veiksmažodžių. Tačiau gali pasitaikyti ir kitaip susidariusių, kurių darybos dabartinis suvokimas tėra antrinis. Griežtai atriboti vienus ir kitus vargu ar įmanoma. Tai gal ne tiek ir svarbu. Istorinis žvilgsnis paprastai sutelkiamas į darybos tipo atsiradimą ar, dar siauriau, į formanto kilmę.

Lietuvių kalboje yra daugiaurieveiksmių, kurie baigiasi vienodai su čia rūpi- mais, skirtumas tik tas, kad jų priesagos trumpesnės, neturi pradžioje *-m-*. Net šalia tų pačių pamatinių veiksmažodžių neretai žinomarieveiksmių ne tik su *-mais*, *-mu*, *-mui* (ir *pan.*), bet ir su *-ais*, *-u*, *-ui* (ir *pan.*), pvz.: *āpsukmu*, (ž.) *apsukmuō* – *apsukū*, *apsukui*; *āpžargmu* – *apžargaīs*, *apžargui* (*apžergui*), *išžargais*, *išžergu*; *pabraižmaīs* – *pabraižais*; *paklausmaīs* – *paklausais*; *pakrikmaīs* – *pākriku*. Seniai žinoma, kadrieveiksmių trumposios priesagos (*-u*, *-ais*, *-ui* ...) – tai istoriškai ne kas kita kaip daiktavardžių (galūnės *-as* vedinių) atsakančių linksnių (vn. ir dg. įn., vn. nd. ...), vėliau suprieveiksmėjusių, galūnės. Ne kitokios kilmės, be abejo, yra ir ilgesniųjų priesagų tokios pat pabaigos. Lieka tik paaiškinti, kaip yra prisidėjęs *-m-*. Prieveiksmėti labiausiai linkę abstraktesnės semantikos daiktavardžių linksniai. Tarprieveiksmėjančių veiksmažodžių abstraktų yra ne tik galūnių, bet ir priesagų vedinių. Kai iš priesagos vedinio linksnio formos išriedėjęsrieveiksmis ilgainiui darybiškai pradedamas suvokti kaip veiksmažodžio (o ne jo abstrakto) vedinys, buvusi abstrakto priesaga pereina prieveiksmio formantui, virsta jo pradine dalimi. Šitaip, pavyzdžiui, abstraktų darybos priesaga *-smas* yra padėjusi tarmėse atsirasti išplėstineirieveiksmių priesagai *-smais* (*-smu*, *-smui* ...): *pabrauksmāīs* (*pabrauksmui*) „nubraukiant, nudreskiant“, *pākersmu* „pakertmu“, *pavyksmu* „įkandin“ (: *pavykėti*), *prarēksmaīs* „verksmingu balsu, prorēksmais“. Visiškai panašiai dėl priesagos *-mas* abstraktų suprieveiksmėjusių linksnių formų perintegracijos yra susidariusirieveiksmių darybos priesaga *-mais* (*-mu*, *-mui* ...).

Kurio (ar bent jau kurios šaknies) veiksmažodžio priesagos *-mas* vedinys dėl jo suprieveiksmėjusių linksnių formų perintegracijos yra davęs pradžią vėlesnei deverbolineirieveiksmių darybai su *-mais* (*-mu*, *-mui* ...), tvirtai nustatyti neįmanoma. Jau kalbėta, kad sunku pasakyti, kurierieveiksmiai su *-mais* (...) tikrai padaryti su tokia priesaga iš veiksmažodžių, o kurių toks suvokimas gal tik antrinis, o iš tikrųjų jie kitaip atsiradę (čia, žinoma, pirmiausia ir reikia turėti galvoje adverbializaciją). Vis dėlto vargiai galima abejoti, kad ištakų paieškų centre turėtų atsidurti tų šaknųrieveiksmiai su *-mais* (...), kurie ir geografiškai labiau paplitę (nesiriboja viena kuria tarme ar net šnekta), ir chronologiškai pakankamai seni (pažįstami jau iš senųjų raštų). O tais abiem požymiais iš apžvelgtųrieveiksmių grupelių visas kitas aiškiai

pranoksta dvi – viena susijusi su *dėti* (5), kita – su *durti* (6), plg. jau XVI a. buvusius *nuodēm(ais)*, *nuodėmu*, *pradėmais* ir mažiausiai XVII a. siekiančius *padurmai*, *padurmu*. Priesagos *-mas*, šiaip jau lietuvių kalboje gana retos, veiksmažodžių abstraktų iš visų poros dešimčių grupelių irgi iš seno šalimais turi bemaž tik tos dvi, plg. *prādėmas* (: *tuō prādėmu*), *(pa)durmas*. Tokiems abstraktams semantiškai pakitus (labiau sukonkretėjus), apnykus ar ilgainiui ir visai išnykus, nuo jų kadaise dėl adverbializacijos atsiskyrę senąją veiksmine reikšmę išlaikę linksniai *pradēm-ais*, *(pa)durm-u* (ar pan.) atsidūrė darybos opozicijose *pradė-mais* : *pradėti*, *(pa)dur-mu* : *(pa)durti* (ar pan.), kurios jau leido darytisrieveiksmių su *-mais* (...) tiesiai iš veiksmažodžių. Kad tokia daryba bus pradėjusi bent kiek reikštis jau ganėtinai seniai, lyg ir patvirtina galimi jos pėdsakai jau iš mūsų kalbos rašytinės istorijos pirmojo (XVI) šimtmečio (beveik nėra abejonės, pavyzdžiui, kad Vilento *sumaišmu* – priesagos *-mu* vedinys iš veiksmažodžio *sumaišyti*).

Tarp veiksmažodiniųrieveiksmių su *-m-*, turinčių aiškiai linksnių galūnių kilmės pabaigas *-ais*, *-u*, *-(i)ui*, pagrečiui pasitaiko pasibaigiančių *-ai* (ret. *-iai*), plg. į sąrašą įtrauktus *durmai*, *įdurmiai*, *padūrmai*, *pidūrmai*; *nuodėmai*, *perdėmai*; *skirmai*; *sukmai*. Dabar *-(i)ai* yra įprasčiausia būdvardinių (ir dalyvinių)rieveiksmių darybos priesaga, stovinti skyrium nuo akivaizdžiai iš linksnių galūnių kilusių priesagų (nors, kaip manoma, kadaise gal ir ji bus panašiai atsiradusi). Retkarčiais *-m(i)ai* pasibai-giantisrieveiksmis irgi gali pasirodyti besas paprasčiausias *-(i)ai* vedinys, tik pasidarytas iš priesagos *-mas*, *-a* (*-mus*, *-i*) būdvardžio, plg. *apsukmai* : *āpsukmas*, *-à* : *apsukti* (16), *įdėmiai* : *įdēmūs*, *-ì* : *įsidėmėti* (5), *įsakm(i)ai* : *įsakmūs*, *-ì* : *įsakyti* (14). Tačiau už ką tik primintųrieveiksmių, dabar paprastai einančių priesagos *-m(i)ai* veiksmažodiniais vediniais, stengtis panašiai vis išžvelgti kadaisinius *-(i)ai* vedinius iš neva turėjusių būti *-mas*, *-a* (*-mus*, *-i*) būdvardžių, šiaip jau visai retų, nereikėtų. Gal, žinoma, koks ankstesnis *-ai*rieveiksmis šalia veiksmažodinio *-mas*, *-a* būdvardžio, vėliau imtas sieti tiesiai su veiksmažodžiu, ir bus padėjęs įsitvirtinti suvokimui, kad iš veiksmažodžių įmanomi *-mai* priesagosrieveiksmiai. Tai vėl galėtų paremti trumpesnieji (be priesaginio *-m-*) pavyzdžiai: laipsniškų trinarių opozicijų *apsukai* : *āpsukas*, *-à* : *apsukti*, *atskirai* : *ātskiras*, *-à* : *atskirti* (ir trm. *skyrāi* : trm. *skýras*, *-à* : *skirti*), *įsakiai* : *įsakūs*, *-ì* : *įsakyti*, *išžargai* (*-iaĩ*) : *išžargas*, *-à* (*išžargus*, *-i*) : *iš(si)žėrgti*, *padrikai* : *pādri-kas*, *-à* : *padri(ē)kti* ar panašių viduriniams nariams (galūnių darybos būdvardžiams) atskirais atvejais likus nuošaly kaip nebūtinai tarpininkams, bene bus pradėję rasti bent kiek *-(i)ai*rieveiksmių betarpiškai šalia veiksmažodžių – tokie gal galėtų būti, pavyzdžiui, LKŽ atskirais straipsniais įtraukti (kadangi atsakančių būdvardžių nežinoma) *apžargai*, *atsėjai* ir kt. Tik čia dar reikėtų nepamiršti pabaigų, vienodai rodančių žodžiorieveiksmiškumą, atsirandantį savotišką variantiškumą, plg. *apsukai* / *apsukù* / *apsukui*, *apžargai* / *apžargaĩs* / *apžargui*, *atskirai* / *atskirù* / *atskirui*, *išžargai* / *išžargaĩs*, *pakrikai* / *pākriku*, *pasklidaĩ* / *pāsklidu* / *pasklidui*. O tai jau leidžia pri-

reikus tiek kaitalioji pabaigas, tiek trūkstantas analogiškai (ne darybiškai) šalia jau esamų variantų įsivesti. Ypač derėtų į tai atsižvelgti susidūrus surieveiksmiais, kurių formanto tik pradinis *-m-* – stabilus darybos rodiklis, o prie jo prišlijusi baigiamoji dalis – netekusi savarankiškumo ir įvairuojanti (nieko nuostabaus, kad kartais net visai nebeišlaikyta, plg. *núōdēm, pērdēm, prādēm, pridūrm*). Štai kodėl iš esmės nėra įmanoma sužinoti, kaip kadaise realiai yra atsiradęs kiekvienas pirmasis narys (su priesaga *-m(i)ai*) gretybėse *nuodėmai / nuodėmais / nuodėmu / nuodėmui, perdėmai / perdėmu; durmai / dūrmis, idurmai / idūrmis / idūrmu / idūrmui, padūrmis / padūrmu / padūrmui, pridūrmis / pridūrmu / pridūrmui; skirmai / skirmi*. Dabar jie eina sufiksiniiais vediniais tik siedamiesi su atsakančiais (be priesaginio *-m-*) veiksmažodžiais ir tuo nesiskiria nuo savo gretybių su *-mais, -mu(i)*. Tačiau tai netolygu tvirtinimui, kad jie būtinai pasidaryti iš veiksmažodžių (tiesiai ar gal kuris ir per tarpinį išnykusį būdvardį su *-m-*), nes galėjo atsirasti ir analogiškai šalia *-mais (...)*, taip suteikiantrieveiksmiams kur kas labiau įprastą pabaigą *-(i)ai*.

Metas pagaliau grįžti prie senokai palikto Daukanto *paburmai* „guviai, skubiai, smarkiai“. Dabar aišku, kad tai negali būti paties Daukanto ar jo gimtosios šnektos naujadaras, pasidarytas vadovaujantis ką tik apžvelgtarieveiksmių daryba. Panašiųrieveiksmių Daukanto tekstuose, rodos, visai nepasitaiko, jei koks ir būtų iš pietesnių šnektų nugirstas, vargiai to būtų pakakę darybos tipo suvokimui. Tad jis gautas iš kitur (gal mokantis Kretingoje ar dar vėliau) ir būdamas izoliuotas dariniu negalėjo būti laikomas, nebent tik jo pabaiga paimant gal kartais analogiškai pakeista įprastinerieveiksmių *-iai* (kurią Daukantas pirmojoje savo kūrybinės veiklos pusėje rašė *-ey*). Šaknies *b*, kadangi ji turi, kaip sakyta, dar ir Juškos *pabūrmu* „visi kartu, urmu“, veikiau reikėtų manyti buvus jau ir anksčiau. Tačiau visai nematyti, kaip būtų galima įmanomai paaiškinti *paburmai* ir *pabūrmu* susidarymą, jeigu jie laikomi iš seno turinčiais šaknį *bur-* (su *b-*). Pasikliauti Frenkelio plika užuomina, kad *paburmey* priklausęs prie lie. *būr̥ys*, nėra kaip. Toksrieveiksmis (su *m!*) iš to daiktavardžio negali atsirasti nei dėl adverbializacijos, nei darybiškai (teoriškai laukiamas parasintetinis vedinys žinomas ir realiai – tai rašomosios kalbos naujadaras *pabūriui* „būrys po būrio, būriais“ LKŽ: *būr̥ys* „kareivių kuopos padalinys“). Formaliai bent kiek perspektyvenis gal būtų veiksmažodis *(pa)būrti* „telkti“, tačiau jis semantiškai vargiai galėtų eiti pamatiniu žodžiu reikšmės „guviai, skubiai, smarkiai“rieveiksmiui, be to, žemiau tokio veiksmažodžio, rodos, visai nepažįsta, ir apskritai jis tokia reikšme iš gyvosios kalbos mažai tepatvirtintas, nerandamas senuosiuose raštuose, tik dabartinėje bendrinėje kalboje gana įprastas.

Iš dabartinės *paburmai, pabūrmu* aiškinimo aklavietės išeitis yra visai paprasta – reikia į juos žiūrėti kaip į jau apžvelgtos *(pa)durti* grupėsrieveiksmių (6) antrinius fonetinius variantus. Pirmiausia reikėtų turėti galvoje *padūrmis* ir *padūrmu*, kurie abu trejopos reikšmės – „įkandin; smarkiai, staigiai; visi kartu, būriu“, ir viena iš tų

reikšmių, antrąją, kaip tik pažįstamas *paburmiai*, o kita, trečiąją, – *pabūrmu*. Reti variantai su *b*, tiesa, neįeina į žinomą variantų sud plotą, tačiau nėra nė labai toli nuo jo. Ankstesnis *padūrmu* (ar pan.) yra išvirtęs į *pabūrmu* (ar pan.) dėl dalinės distancinės asimiliacijos. Lygiai taip dėl aplinkinių skiemenų lūpinių priebalsių poveikio vidurinio skiemens dantinis priebalsis pakeistas lūpiniu prieveiksmyje *pabármu* „pigiai, pusvelčiui“ (LKŽ jis nurodytas iš J), o tai, tarp kitko, pagal čia apžvelgiamus prieveiksnius kiek perdirbtas slavizmas *darmai(s)* „veltui, dykai“ (< br. *дарма* „t. p.“). Tad pasirodo, kad iš ankstesnių Daukanto *paburmiai* aiškintojų arčiausiai tiesos yra buvęs Otrembskis, tik tiek klydęs, kad jis čia norėjo matyti tiktai spaudos klaidą, o ne realų fonetinį prieveiksmio *padūрмаi* (ar pan.) variantą.

Už Daukanto *paburmiai* (ir Juškos *pabūrmu*) atpažinus *padūрмаi* (*padūrmu*), jau galima laikyti, kad aiškinimas baigtas. Tuo labiau, kad pakeliui jau buvo paaiškintas ir *padūрмаi*, *padūrmu* (ir pan.) susidarymas. Nors šie ir panašūs šaknies *dur-* prieveiksmai (žr. 6), kaip dabar matyti, iš dalies funkcionuoja kaip gyvi vksm. (-) *dūrti* vediniai, atsakančių tarminių darybos tipų atstovai, o istoriškai žiūrint iš dalies dar nesunkiai gali būti suvokiami kaip tarpinio veiksmazodžių abstrakto (*pa*) *durmas* linksninių formų adverbializacijos padariniai, etimologams visa tai ilgą laiką buvo nežinoma. Sąsaja su *dūrti* paaiškėjo palyginti vėlai, XX amžiui jau persiritus į antrąją pusę (Fr a e n k e l 113; plg. ir Kl b I 1958 216). Tad toliau nebent dar galima pripleikti kaip priedą glaustą ankstesnio etimologizavimo apžvalgą, platėliau sustojant prie dar ir dabar pasitaikančių nesutarimų dėl spėjamų giminaičių rato kitose kalbose.

Kiek anksčiau už *padūrmu* (ir pan.) indoeuropiečių etimologijos apyvarton yra patekęs artimas jo kaimynas *durmas* „audra“, sietas pirmiausia su go. *dwals* „kvailas“, s. v. a. *twelan* „gaištuoti, delsti“ (F i c k I³ 1874 640). Maždaug ta pačia kryptimi ilgą laiką buvo plėtojamas ir *padūrmu* giminaičių ratas. Dar XIX a. rusų kalbos etimologijos žodyne papildomai pridėti r. *дурь* „kvailystė“, *дурѹмь* „kvailioti“ ir kt. (iš lietuvių kalbos sykiu su *padurmu* pripainioti ir slavizmai *durnas*, *durniuoti*), gr. *θολερός* „drumstas, raizgus“ (Γ ο ρ я e B² 1896 99). Bernekerio dar užsimintas lo. *furo* „dūks-tu“ (tik sykiu įspėta dėl jo dviprasmiškos fonetikos, galimos sąsajos su sl. **buřa*), tačiau svarbiausias jo papildymas yra pastaba, kad sl. **durь* ir kt. – tai veikiausiai tos pačios šaknies žodžiai, kaip ir sl. **duti* (**dujō*) „pūsti“ (B e r n e k e r I 239; maždaug tokioje pat aplinkoje lie. *padūrmu* ir П р е о б р а ж е н с к и й I 203). Ketvertui metų praėjus po „Aistiškų studijų“ (1908), kur (187) su *padurmu* laikytas turinčiu *-ur-* iš ide. *r* ir sietas su gr. *δραμειν* „bėgti“, Būga irgi perėmė tą vis labiau išigalintį kitų aiškinimą, lie. *dur-* jau laikydamas silpnuoju laipsniu šalia ide. **dhou-r-* ir dar pridėdamas lie. *dau-k-inėti* „dvakinėti, dūkinėti, kvaišinėti“; sykiu prirašytas *dur-snó-ti* „pamažu bėgti, risnoti“ visai nerodo Būgą *padūrmu* jau siejus su įprastiniu *dūrti* „smeigti“ – jis ir toliau klaidingai manė (kaip ir B ū g a AS 201), kad *dursnóti* galima etimologizuoti skyrium nuo *dūrti* (B ū g a RR I 327 t.). Tada visai panašiai (*pa*) *durmas*,

padurmai aiškino ir Personas, įžiūrėdamas čia (kaip ir av. *dvaraiti* „eina, skuba, puola“, gal dar s. i. *dhurā* „smarkiai“) *-r-* plėtinius šalia paprastosios šaknies ide. **dheu-* „sklaidytis, sukuriuoti; pūsti“ (gr. *θύω* „veržiuosi, siaučiu, dūkstu; aukoju“ ir kt.), taip pat nepagalvojęs sieti su ką tik prieš tai visiškai tarp kitoniškų giminaičių jo pateiktu *dūrti* (Person BIW 577; plg. 575 t.). Vėlesni kitų kalbų etimologijos žodynai, jei tik turi lie. *padūrmu* (ar pan.), tai paprastai įterptą į šią žodžių šeimą, nors jos atstovai ne visur minimi tie patys (Фасмер I 555, Sławski I 180, Pokorny 261–267, 268–271, Frisk I 29 s. v. *αθύρω* „žaidžiu, linksminuos“, БЕР I 449, Skok I 460 t., Bezlaž I 121). Ne vienas naujasis žodynas, kaip matyti, nepaisant jau paaiškėjusios *padūrmu* sąsajos su *dūrti*, tarsi iš inercijos toliau kartoja tradicinę etimologiją, giminiškais verčiančią laikyti visai kitus žodžius – *dūjos*, *dūkti*, *dausióti* ir t. t. Iš slavų kalbų etimologijos žodynų jau yra, beje, bent kiek ir tokių, kur *padūrmu* arba paprasčiausiai nebeužsimenamas (pvz., Machek 102 t., Machek² 135), arba pasakoma, kad naujasis aiškinimas (siejimas su *dūrti*) verčia atsisakyti jo įprastinio lyginimo su sl. **durь* „kvailas; baikštus“ atstovais (ЭСЯ V 162, SP V 107). Atskiresnis yra kolektyvinis ukrainų kalbos etimologijos žodynas, kuriame be aiškesnio pasirinkimo referuojami abu *padūrmu* aiškinimai – už ir prieš siejimą su slavų kvailių pavadinimais (ЕСУМ II 147 s. v. *дур* „kvaišumas, kvailiojimas, kvailystė“).

Iš naujųjų etimologijos žodynų autorių ypatingu *padūrmu* traktavimu labiausiai išsiskiria V. Toporovas. Jam pasirodė, kad naujasis *padūrmu* aiškinimas, atpažinimas, jog tai neatskiriamas *dūrti* draugės narys, nė kiek neprieštarauja tradiciniam aiškinimui, jungimui su sl. **durь*, **durь* (ir kt.), nes vienus ir kitus žodžius esą galima jungti į tą pačią šeimą. Jis rašė: „Urbutis Kalbot. 1, 1958, 216, критикуя подобные сопоставления, утверждает, что «Iš tikrųjų prieveiksmis *padūrmai* (ir *padūrmu*) su tais slavų kalbų žodžiais neturi nieko bendro» и что лит. слово связано с глаголом *dūrti* (*dūria*, *dūre*). Последнее несомненно, но из этого никак не следует верность первого утверждения. Слав. факты как раз и позволяют восстановить связи внутри всей семьи слов с корнем **dūr*“ (Топоров А-Д 1975 392). Kaip autorius tiksliau įsivaizdavo tą jungtinę šeimą, turinčią apimti dviejų iki šiol visuotinai skiriamų šeimų, plačiai pažįstamų indoeuropiečių kalbose, žodžius, iš žodyno straipsnio, tegu ir platoko, nėra pakankamai aišku. Straipsnyje domimasi beveik vien semantiniu puse: žiūrima, kad parenkamų slavų žodžių reikšmės būtų maždaug artimos baltų ar bent išvedamos iš *dūrti* reikšmių „besti, smeigti; dumti, nirti; diegti, gelti“ (pamirštant, kad jos pačios jau antrinės, iš dalies tik perkeltinės). Nepaisant semantinės orientacijos į *dūrti*, straipsnio pabaigoje iš tolimesnių giminaičių dar kitose indoeuropiečių kalbose užuominos bei rėmimosi Pokorny 266 t. matyti, kad formaliai jungtinės šeimos žodžius norima suvokti kaip šaknies ide. **dheu-* „sklaidytis, sukuriuoti; pūsti; veržtis“, išplėtos *-r-*, atstovus, kitaip tariant, norima *padūrmu* ir toliau aiškinti tradiškai, tik dar prijungus *dūrti* (su visa jo drauge). Reikia, deja, pasakyti, kaip ir prieš

gerus keturis dešimtmečius, kad tai visiškai neįmanomas dalykas. Ir pirmiausia dėl raiškos pusės, o ne semantikos. Tai iš sykio aišku kiekvienam, kas tik nepamiršęs, kad *dūrėti* neatskiriamai susijęs su *dirti* (*dīria*, *dýrē*) bei trm. *dīrti* (*dēra*, *dýrē*) „lupti, plėšti“, o tuo niekas nebeabejoja jau nuo tada, kai tik imta plačiau kalbėti, kad balsių kaitos *e* eilėje junginiuose su *r*, *l*, *m*, *n* nykstamuuju laipsniu gali eiti ne tik bl. **i*, sl. **b*, bet (rečiau) ir bl. **u*, sl. **z* (tarp patikimų tokios kaitos pavyzdžių tuodu veiksmožodžiai jau minimi, pvz., A. Be z z e n b e r g e r, BB XVII 1891 220, J. J. Mi k k o l a, IF XVI 1904 99 t.). Ta sąsaja toliau savo ruožtu primena, kad kalbama apie žodžius, kurie sykiu su sl. **dbrati* (*derō*) „lupti, plėš(y)ti“ (s. sl. *dbrati*, *derō*, ch. *dērati*, *dērēm*, č. *drāti*, *deru*, r. *драть*, *дерý*), **(u)dbriti* bei **(u)dyriti* „smogti“ (bulg. *ýдрям*, srb. *ùdriti*, luž. a. *dyrić*, r. trm. *удь́рнуть*), s. i. *dbrnāti* „skylą, skelį, plėš“ (gr. *δέρω* „lupu, diriu“, go. *dis-tairan* „perplėšti“ ir daugybe kitų giminaičių priklauso ide. **der-* „lupti, dirti, skelti, skaldyti“ šeimai. Jos esminiai formos skirtumai nuo ide. **dheu(-r)-* šeimos, kurioje, kaip jau žinoma, ilgai norėta matyti *padūrmu*, reiškiasi bent keleriopai. Fonetiškai – šaknis, prasidedanti, kaip rodo ne vienos tolimesnės kalbos atšvaitai, ide. **d-*, o ne **dh-*, morfonologiškai – šaknies balsių kaita *e* eilės, o ne *u*, pagaliau morfemiškai – pirminė šaknis, pastoviai pasibaigianti neatskiriamu *r*, o ne turinti tą *r* tik kaip plėstuką ar gal net iš dalies (ypač slavų kalbose) kaip vėlesnę priesagą. Štai kodėl kiekvienas mėginimas tiek ištiesai sujungti šias žodžių šeimas, tiek kad ir vieną *padūrmu* toliau tradiciškai skirti ide. **dheu(-r)-* šeimai, kartu pripažįstant to poveiksmio naująjį siejimą su *dūrėti* esant teisingą, tegali būti laikomas, deja, perdėm neapdairiu apsirikimu.

Čia dar galima priminti palyginti neseną V. Merkulovos bandymą visai kitaip negu įprasta aiškinti r. *дурак* „kvailys“ bei artimiausių jo giminaičių kilmę (B. A. М е р к у л о в а, Э 1986–1987 1989 151 t.). Tiesiai savo nuomonės dėl lie. *padūrmu* autorė nepasako, tačiau objektyviai jos aiškinimą galima laikyti dar kitu mėginimu neatsisakyti tradicinio tų slavų žodžių giminiavimo su lietuviųrieveiksmiu, tik šį sykį, atvirkščiai, slavų žodžius perkeltiant į kitą šeimą (kurioje dabar *padūrmu*). R. *дурáк* – vedinys iš bdv. sl. **durz(jb)*, centrinio tos slavų draugės žodžio, kurio tęsiniai tėra r. trm. *дурый* „kvailas“ ir slov. trm. *dúr* „baikštus, laukinis“. Probėgšmais užsiminusi esamų aiškinimų skirtybes ir neįžvelgusi, kad tai iš esmės tėra vis tos pačios tradicinės etimologijos įvairavimas, Merkulova jas netiksliai vadina skirtingomis hipotezėmis ir prie jų dar pridėda saviškę. Ji, padrąsinta to, kad ЭССЯ V 162 išskirtas, be įprastinio vardažodžio **durz*, dar ir vos pora nevienalyčių pavyzdžių paremtas jo homonimas, neva galįs būti susijęs su sl. trm. **dura* „skylė, plyšys; duobė, urvas“ (ir tuo pačiu sl. **dbrati* „plėšti“), mano, kad vieno iš tų pavyzdžių, s. r. *дурый*, – Sreznevskis jį yra pacitavęs iš XV a. pabaigos, nė nedrįsdamas iš migloto konteksto spėti reikšmės, – pakanka rekonstruoti būdvardžiui sl. **durz(jb)* reikšme „drevėtas“, iš kurios (pirma, kad būtų parankiau, nejučiomis autorės sutapatintos su „tuščias“) ir bū-

sianti išriedėjusi vėlesnė „kvailas“. Mėginimas sl. * *dur̃(jb)* „drevėtas (?); kvailas; baikštus“, atsisakius tradicinės etimologijos, prišlieti prie sl. * *dwrati* (vadinasi, ir lie. *dirti, dūrti, padūrmu...*), reikia pripažinti, jau nėra toks visiškai beviltiškas bei perdėm klaidingas, kaip užmojis lie. *padūrmu, dūrti* (ir *dirti*, sl. * *dwrati...*) suvienyti su lie. *dūjos* (sl. * *duti...*). Antra vertus, naujasis aiškinimas, bent toks, kaip jis tuo tarpu pateiktas Merkulovos, vargu ar kam pasirodys esąs pranašesnis už senąjį. Tradicinio aiškinimo pozicijos, beje, per pastaruosius keletą dešimtmečių irgi yra apsilpusios. Tai matyti, pavyzdžiui, iš lenkų etimologijos žodynų: *Słownik I* 180 dar drąsiai minimi sl. * *dur̃* neva visuotinai pripažinti atliepiniai iš kitų indoeuropiečių kalbų, o trimis dešimtmečiais vėliau SP V 107 konstatuojama, kad spėtieji giminaičiai aiškinami jau kitaip, tad iš esmės telieka sl. (bdv.) * *dur̃* sieti, ir tai dar paabejojant, su * *duti* ir laikyti veikiau pačių slavų vediniu, pasidarytu su priesaga *-r̃. Naująją etimologiją norima remti rekonstrukcija sl. * *dur̃(jb)* „drevėtas“, tačiau ją pateisinančių patikimų duomenų, deja, slavų kalbose nerandama (be to, nurodomą s. r. būdvardį, net jeigu jis būtų ir visai tikras, veikiau reikėtų suprasti jau kaip daiktavardžio tolesnį galūnės vedinį, kaip tai ir daroma vėlesniame SP s. v. * *dura* „skylė“). Ta rekonstrukcija, be to, nieko neduoda, atvirksčiai, tiktai be reikalo įstumia į semantinius brūžgytus, nes verčia gana dirbtinai iš prasimanytosios (tariamai pirminės) reikšmės „drevėtas“ vesti realiąją „kvailas“ (o kitą tokią pat realią „baikštus“ – ir visai nutylėti). Kaip konkrečiau reikėtų aiškinti slavų būdvardžio atsiradimą * *dwrati* draugėje, kas tai per darinys, Merkulova apie tai nekalba, gerai tik, kad jau nebepamiršta šaknies balsių nesutikimo ir * *u* pasirodymą laiko (kaip tai senokai daroma dėl sl. * *dura* „skylė“) antrinės balsių kaitos apraiška.

Užsikėtus sl. (bdv.) * *dur̃* „kvailas; baikštus“ perkelti į ide. * *der-* „lupti, plėsti, skelti“ šeimą, kuriai, kaip sakyta, jau seniai skiriamas lie. *dūrti*, o dabar dar ir *padūrmu*, prie tikslo būtų galima eiti ir kitokiu, tiesesniu ir tvirtesniu, keliu, remiantis vien tikrais slavų kalbų duomenimis. Svarbiausias galvosūkis – įmanomai paaiškinti šaknies balsį (sl.) * *u*. Tradiciškai etimologizuojant tas balsis nė nekliūdavo – į jį žiūrėta kaip į natūralų ide. * *ou* atšvaitą. Beje, būdvardį laikant slavų priesagos *-r̃ vediniu iš * *duti*, lyg ir labiau reikėtų laukti balsių kaitos (sl.) * *u*: * *y*, tačiau kaitos reikalavimas, niekad neapimdamas viso darybos tipo, palieka laisvės orientuotis ir į kitoniškos fonetinės prigimties opozicijas, nepažįstančias kaitos, plg. sl. * *chytr̃* (s. sl. *chytr̃* „vikrus, guvus“ ir kt.): * *chytati*, * *chytiti*; * *mokr̃* (s. sl. *mokr̃* „šlapias, drėgnas“ ir kt.): * *močiti*, * *moknōti* ir pan. Kas kita dabar. Antrinės balsių kaitos užuomina pati savaime dar nėra tikras paaiškinimas. Reikia konkrečiau parodyti spėjamo nuosprūdžio iš vienos kaitos eilės į kitą realias sąlygas, naujosios kaitos sąsają su daryba. Sąmyšiui visada būtinas bent vieno nario sutapimas iš vienos ir kitos kaitos eilės. Šiuo atveju pradžia turėtų būti davęs tapatus nykstamasis laipsnis – sl. * *z*. Sl. * *dwrati* (* *derō*) draugėje tokią nykstamojo laipsnio atmainą (šalia įprastinės * *b*) kaip tik turi jau užsimin-

tas veiksmazodis sl. **(u)d̥r̥iti (-ati)* „smogti“, šalia kurio dar ir to paties, tik pailginto, laipsnio **(u)dyriti (-ati)* „t. p.“. Tad kaita čia niekuo nesiskiria nuo tos, kurios apraiškos tokios ryškios artimai giminiškuose baltų žodžiuose, plg. lie. *d̥irti, d̥uria, d̥ūrē* (la. *duirt, duř, dūra*), *d̥urinēti* „bedžioti, durstyti; knibinėti; slampinėti, moklinėti“ ir kt. Iš slavų veiksmazodžio su visai normaliu šaknies balsiu **ɔ* darantis būdvardį (fleksinį vedinį) dėl kaitos nuosprūdžio į kitą eilę (kur įprastas **ɔ* kaitaliojimas su **u*) ir galėjo atsirasti **durɔ* (tai būtų galima palyginti, pavyzdžiui, su lie. trm. *traupūs* „trupus, trapus“ pasirodymu šalia *trupėti, trūpa*). Tik iš pirmo žvilgsnio gali rodytis, kad darybos opozicijai **durɔ: *(-)d̥r̥iti* nepritaria reikšmių per didelis skirtumas – išvestinio būdvardžio „kvailas; baikštus“ ir spėjamo pamatinio veiksmazodžio „smogti (daužti, trenkti)“. Tačiau iš tikrųjų semantika čia nėra kiek neklūva. Per galvą smagiai užtvotas ne sykį pasidaro apdujęs ar net visam gyvenimui kvailas, mušimu dažnai įvaroma ir baimė, tad nėra ko stebėtis, kad viena ir kita palieka savo pėdsakų kalboje. Dėl „kvailas“ galima priminti tokius dabartinėse kalbose įprastus vartosenos (dažnai dar aiškiai perkeltinės) pavyzdžius, kaip lie. (trm.) *kai galvon daužtas, kaip galvōs (gálvą) pėrdaužtas, maišū prėdaužtas, treñktas*; v. *wie vor den Kopf geschlagen*; r. (šnek.) *чѣкнутый* (: *чкать, чкнутъ* „daužti“) ir pan. Etimologai jau ne vienu atveju be didesnio vargo yra parankioję pavyzdžių, rodančių, kad kvailumą žyminčių vardažodžių atsiradimas šalia „smogti, daužti, mušti, skelti“ reiškiančių veiksmazodžių – ne tiek jau keistas dalykas (žr. kad ir W. H a v e r s, KZ XLIII 231, B. A. M e p k y л o в a, Э 1986–1987 1989 148). Gal kiek mažiau įprastas, o gal tik mažiau dėmesio kol kas susilaukęs yra bailumo reikšmių pasirodymas panašioje leksinėje terpėje. Nesileidžiant į paralelių paieškas tarp negiminiškos leksikos ar tolimesnėse kalbose, čia ribojamasi „kvailas (kvaišti...)“ ir „bailus (būkštauti...)“ reiškiančiais baltų žodžiais vien tik iš lie. *d̥irti* „lupti, plėšti; mušti“ draugės, kitaip sakant, tenkinamasi parankiojus semantiškai tokių pat žodžių tikrai tarp sl. **durɔ* „kvailas; baikštus“ potencinių giminaičių baltų kalbose. Pasirodo, kad ir tokių yra ne vienas, pvz.: lie. (trm.) *duoras* „apkvaitęs, kvailas“, *duorà* „kas duoras“, *duōrti* „kvaršti, glumti“, *paduōrti* „pakvaišti, pasiusti“ (šalia plačiau ryt. „sunnykti, padėrti“), *dūra* „išsižiojėlis, žioplys, dilba“, la. *dair̥itiēs* „kvailioti (kvailystes krėsti)“ (šalia „dairytis, dūroti“ ir kt.); lie. *padūrti į padūs* „išsigąsti“ (gal tiksliau – „baugu pasidaryti, pabaisti“), *dairūs* „nejaukus, baugus“, la. *dairs* „baikštus, baugus, kraupus“, *dair̥igs* „baikštus“, *dairas (daires)* „siaubas, baimė“, *dair̥itiēs* „vangstyti, baimintis, baugu būti“, *padair̥itiēs* „kiek pabijoti“. Abiejų sl. **durɔ* reikšmių toks ryškus pasikartojimas ką tik nurodytuose baltų žodžiuose gerokai sustiprina viltis įjungti slavų būdvardį į lie. *d̥irti* bei sl. **d̥r̥ati* šeimą. Tačiau šį argumentą sykiu kiek silpnina tai, kad sutampančiosios baltų ir slavų reikšmės veikiausiai yra atsiradusios nevienodai. Slavuose, kaip sakyta, jos galėtų būti darybiškai atsiradusios šalia „smogti“ reikšmės pamatinio veiksmazodžio. Į tą patį sl. **(-)d̥r̥iti (-ati)* „smogti“, tarp kitko, veikiausiai atsiremta darantis sl. **dura* „skylė,

plyšys, kiaurymė“ (išeitų, kad pirmiausia turėta galvoje muštinė, daužtinė, kaltinė skylė) bei artimiausią jam paralelinį vedinį sl. **dyra* „t. p.“ (jei pastarasis ne iš sl. **(-)dyriti*, bet šio reikšmė irgi tokia pat); tik sinonimai sl. (trm.) **dera*, **dėra*, **dira*, **dora* (dėl archetipų pagrindimo žr. SP) susiję ne su nykstamuoju laipsniu **z* (: **y*), leidusiu šalia pasirodyti ir kitos eilės **u*, o savo šaknies balsiais lygiuojasi (neperžengdami dėsningos kaitos leidžiamų ribų) į centrinį draugės veiksmažodį sl. **dbrati*, **dero* (plg. ir trm. **derti*, **dbrō*, t. p. iter. *dirati*, trm. *dėrati*), tad ir pamatine reikšme čia, matyt, reikėtų laikyti „plėš(y)ti“. Baltuose kvailumo ir baikštumo reikšmės paprastai atsiremia ne į pirminę „dirti, plėšti“ (ir juo labiau ne į „mušti“, kuri čia veikiausiai tėra perkeltinė) ar nuo jos atsiskyrusią „durti“, o į tarpinę ypatingo žiūrėjimo reikšmę – (tūnant kur) praplėstomis, atdaromis akimis ar (kartu) įdūrus, įsmeigus jas (į žemę, lubas, sieną...). Šalia tokios reikšmės veiksmažodžių lengva atsirasti dariniams, perteikiantiems tiek ištižimo, silpnumo (ne tik kūno, bet ir proto), depresijos, kvailumo, tiek ir delsimo, tingumo bei neryžtingumo, drovumo, bailumo reikšmes (plačiau ir iš dalies kitaip dėl baltišku šaknies **der-* žodžių kvailumo ir baikštumo reikšmėmis žr. B. J e g e r s, StB X 85 tt.). Po čionykščių formos ir reikšmės pasvarstymų, šiaip ar taip, sl. (bdv.) **durz* priklausymas šaknies ide. **der-* „dirti (...)“ šeimai jau nebeturėtų rodytis toks nerealus bei vargiai įmanomas. Dar labiau išplėtotas, šis aiškinimas gal jau galėtų visai rimtai konkuruoti ir su tradiciniu (kurio esmė – siejimas su sl. **duti*).

Prieš dedant paskutinį tašką dar lieka pasakyti vieną kitą žodį dėl pr. *dūrai* (dgs. vrd.) „baikštūs“. Anksti pakliuvęs į etimologijos apyvartą, jis paprastai visą laiką būdavo užsimenamas (dažnai sykiu su lie. *padūrmu*) šalia slavų kvailumo semantikos panašių žodžių (F i c k II³ 584 t., B e r n e k e r I 239, П р е о б р а ж е н с к и й I 203, B r ü c k n e r 104, P o k o r n y 266 t., Ф а с м е р I 555, S ł a w s k i I 180, Б Е Р I 449, S k o k I 460 t., B e z l a j I 121, Е С У М II 147). Tie slavų žodžiai artimiausiais giminičiais laikyti ir prūsų kalbos etimologijos žodynuose (B e r n e k e r PS 288, T r a u t m a n n AS 325, E n d z e l i n s DI IV 2 203; iš esmės taip ir Т о п о р о в П Я А - Д 391–393, tik prie tradiciškai aiškinamų prūsų ir slavų žodžių, kaip jau kalbėta, čia dar pripainioti lie. *dūrti* draugės žodžiai). Tik paskiausiam, V. Mažiulio, žodyne (M a ž i u l i s I 239 t.) mažai likę tradicinio aiškinimo pėdsakų. Autoriaus spėjimu, prūsai savo būdvardį veikiausiai pasidarę iš lie. *dūrti* ar *dūrėti* „kyšoti; tylint, nekalbant tūnoti“ atliepinio (irgi tik spėjamo). Iš artimo sl. **dūr-* senesne reikšme „plėšti, plyšti“ esąs ne tik r. *dyrpa*, bet ir *dyr* „kvailumas“ (< **dour-*) ir pan. Vadinasi, sl. (ryt.) **durz* „kvailumas“ (iš tiesų tai tik galūnės **-z* abstraktas iš būdvardžio **durz* „kvailas“, daribiškai nesiskiriantis nuo lie. *sótis*, *-ies* iš *sótūs* „nealkanas, privalgęs“, tad tiksliau būtų buvę toliau etimologizuojant pirmiausia turėti galvoje tą būdvardį) laikomas lyg ir slavų dariniu, tačiau iš rekonstrukcijos **dour-* išeitų, kad žodį sykiu tarsi norima nukelti jau į indoeuropiečių senkalbę. Kol aiškinta ar tebeaiškinama tradiciškai, gi-

miniškais laikant gr. θοῦρος „veržlus, nesuvaldomas“ ar panašius kitų indoeuropiečių kalbų žodžius, sl. **dur-* (kvailumo reikšmėmis) kildinimas iš ide. **dhour-* – visai suprantamas. Tačiau žodyno autorius mano, kad prūsų ir slavų žodžiuose tradiciškai įžiūrėti *-*r-* vedinį (ar vedinius) iš ide. **dheu(H)-* „sklaidyti(s), sukuriuoti(s) ir pan.“ rizikinga. Atsisakęs tolesnio tradicinio aiškinimo, jis, kaip matyti, vis dėlto linkęs išlaikyti seną prūsų ir slavų žodžių tarpusavio siejimą, tik perkėlęs juos į kitą, ide. **der-* (: **dr-* ir pan.) „lupti, plėsti, skelti“, šeimą. Kokie indoeuropiečių kalbų duomenys tokiu atveju remia ide. **dour-* rekonstrukciją ir, svarbiausia, kaip suprasti bei pateisinti neįprastą dvibalsio ide. *ou (> sl. *u) buvimą tarp **der-* šaknies žodžių, deja, nepasakoma (gal pasiklojus paskutiniu juo savo pirmtaku, lengvai jungusiu skirtingų šaknų žodžius). Vis dėlto Mažiulis yra gana įmanomai parodęs, kad pr. *dūrai* galėtų būti lie. *dūrti* draugės (tad sykiu ir ide. **der-* šeimos) žodis (čia ne tiek svarbu, kad jo pateikti aiškinimo variantai nėra vieninteliai galimi – prie jų nesunku būtų pridėti ir kitokių, net tokių, kurie nesiremia tik iš rytų baltų pažįstama tarpine „durti, bestti“ ar iš jos išriedėjusia dar vėlesne ypatingo žiūrėjimo reikšme). Ar tai patikimiau, negu sykiu su sl. (bdv.) *durz tradiciškai sieti su lie. (ap)*dūiti*, -ūjo „(ap)kvaišti, (pa)klaikti, netekti nuovokos (proto)“, sl. *duti ir kitais ide. **dheu-* palikuonimis, tuo tarpu sunku pasakyti. Bent jau iš slavistų tikrai sunku tikėtis, kad jie, net nepasvarstę dalyko nuodugniau, nedelsę mes tradicinį aiškinimą ir pereis prie naujojo. Jeigu jie, tradiciškai aiškindami savo *durz, ir toliau sykiu užsimins pr. *dūrai* (tik jau be lie. *padūrmu!*), dėl to nėra baltistai neturėtų labai purkštauti. Tiktai dabar taip aiškinant jau derėtų pridurti, kad tų žodžių sąsaja nebėra toks tikras dalykas, kaip kad manyta anksčiau, nes prūsų žodis gali būti ir kitaip paaiškintas. Čia nepretenduojant nulemti pr. *dūrai* etimologizavimo, vis dėlto knieti šį bendrinėje prūsų leksikoje izoliuotą žodį sugretinti bent jau su prūsų toponimu (miško vardu) *Daure* (1326; plg. ir *Dauryn* 1376, žr. Gerullis AO 26) – tai savo darybos reikšme galėtų būti „gūduma, baugi, kraupi vieta“, plg. kitą miško vardą pr. *Bougen* (Gerullis AO 18, kur kartu ir ež. *Bawgin*, *Bougen*) ir lie. *baugūs* „baikštus, baisus“. Jei gretinimas teisingas, išeity, kad prūsai, be *dūras, dar bus turėję ir *dauras, tikslų fonetinį ir semantinį slov. *dūr* „baikštus“ atliepinį, aiškiai pritariantį tradicinei pr. *dūrai* ir sl. *durz etimologijai. Kadangi toponimų pati prigimtis į jų panašią interpretaciją visada verčia žiūrėti rezervuotai, atei-tyje lemtingiau pakreipti į vieną ar kitą pusę dabar įstrigusią pr. *dūrai* bylą gal dar galėtų sl. *durz tolesnio tyrimo pažanga. Slavistams atsisakius tradicinio aiškinimo ir sutarus, kad tai sl. *(-)*dwr̥iti*, **dwr̥ati* draugės žodis, ir pr. *dūrai* tradicinė etimologija netektų pagrindinės atramos, liktų iš esmės tik šliejimas prie lie. *dūrti*, *dūrti*. Tačiau iki to dar toli. Apskritai tokio izoliuoto žodžio, koks prūsų kalboje yra *dūrai* (jeigu, žinoma, neatsižvelgiama į galimą sąsają su minėtu toponimu) sunku turėti visiškai tikrą etimologiją. V. Smočinskis, svarstydamas brūkšnelio virš raidės paskirtį stambiausia- me prūsų rašto paminkle Enchiridione, yra užsiminęs, kad *dūrai* gal galėtų būti skai-

tomas *dunrai* ir laikomas lituanizmu, atsiradusiu (su metateze *-nr-* < *-rn-*) iš lie. *duřnas* (W. Smoczyński, Blt III (1) pried. 180 t.). Tas aiškinimas, jeigu ir nebūtų norima pripažinti, kad jis gali rimtai konkuruoti su pirmiau apžvelgtais alternatyviais aiškinimais, šiaip ar taip, nesustiprina vilčių, kad ateityje, ir dar netolimoje, bus pasiekta visiškos nuomonių vienybės (kitas, pavyzdžiui, gal galėtų prasimanyti, kad tai senas slavizmas iš tokios pat reikšmės sl. **durǫ* ar gretimose slavų kalbose galėjusio būti jo tęsinio, arba mėginti ir dar kaip kitaip paaiškinti tą prūsų vienišių).

Kad ir kaip toliau klostytųsi tiek pr. *dūrai*, tiek sl. **durǫ* tyrimas, jau dabar aišku, kad jo rezultatai iš esmės niekaip nebegalės atsiliepti čia išdėstyta lie. *padūrmu* ir jo atplaišos *paburmiai* susidarymo istorijai, nes iš jos akivaizdžiai matyti, jog tai ne kas kita, kaip specifiniai vien lietuvių kalbos reiškiniai.